Uluslararası
Uygur Araştırmaları Dergisi
2018/11

UYGUR-TÜRK MÜZİĞİNİN ÇİN MÜZİĞİNE ETKİLERİ ÜZERİNE

On The Effects Of Uyghur Turkish Music To Chinese Music

Ferhat Kurban TANRIDAĞLI[*]

Özet
Çincede "müzik, melodi, beste" anlamında kullanılan 曲 (qu/çü) sözcüğünün eski Uygurca köğ, yeni Uygur Türkçesi ve diğer Türk lehçelerindeki küy / köy sözcüğünün Çince ahenk tercümesi olduğu etimolojik araştırma ve Çin tarih kayıtlarından anlaşılmaktadır.
Eski Çinlilerin Türk-Uygur müziğini tarz olarak kabul etmekle kalmayıp, Türk-Uygurca köğ sözcüğünü de kabul ettikleri, bu sözcüğün Çincede "müzik" ve "beste" anlamlarını kazanarak bugün yaygın kullanılan bir sözcük hâline geldiği görülür. Ayrıca, bugün Çin müziğinin icrasında kullanılan "二胡 erhu" veya "胡琴 hu qin/hu çin, 琵琶/pipa, 唢呐/ suo na" gibi çalgı aletlerinin de tarihî dönemlerde Türk-Uygurlardan Çin'e geçtiği Çince tarih kaynaklarından ve çalgı aletlerin adlarından belli olmaktadır.
Anahtar Kelimeler: *Uygur, Müzik, Çalgı Aletleri, küy, Çin.*

Abstract
It is understood from the etymological research and Chinese records that the word " 曲qu/chü" used in the meaning of "music, melody, composing" in Chinese is the voice translation of the word "küy/köy" in Uyghur Turkish language and other Türkistan Turkic languages.
The old Chinese did not only accept Uyghur-Turkish music as a genre, they also accepted Uyghur-Turkish music with their own name in the name of "küy/ köy" as "曲qu/chü)". So that the meaning of "küy/köy" we can be more confident that it has become an intensively used word with the form of Chinese vocal transcription.
It is evident from the Chinese historic records and the names of the instruments that main instruments such as "二胡/er hu、胡琴/hu qin、琵琶/pi pa、 唢呐/ suo na" used in Chinese music today are was passed from Uyghurs to China during certain historical periods.
Keywords: *Uyghur, Music, Instruments, melody, Chinese.*

Müzik ve onu meydana getiren çalgılar, Uygur kültürünün oluşumu ve gelişiminde önemli bir yere sahiptir. Özellikle ilk sözlü eserlerin oluşumunda ve yayılmasında olduğu kadar milli bilincin ve kültürel kodların aktarımında en eski dönemden günümüze ayrı bir işleve sahip olmuştur. Yüzyıllar Uygurlar ile aynı coğrafyada yaşayan Çin kültürüne de Uygur müziğinin etkisi oldukça fazladır. Bu makalede, müzik terimleri başta olmak üzere Uygurların kullandığı çalgılar ve ortaya koyduğu ezgilerin Çin kültürüne tesiri üzerinde durulacaktır.

1. Müzik Kelimesinin Çince ve Uygur Türkçesinde Etimolojisi

Çincede "müzik, melodi" sözcüğü için genellikle "乐/ yüe", "音乐/ yinyüe" sözcüğü kullanılır. Çalgı aletleri için "乐器 /yueqı/yüeçi" sözcüğü; müzik icrası için ise "奏乐/zou yue", nota için de "乐谱yüe pu" sözcüğü kullanılır. Görüldüğü gibi temel sözcük "乐/ yüe"dir.

[*] *Dr., İstanbul-TÜRKİYE, E-posta: ferhatkt34@gmail.com.*

Bununla birlikte eş anlamda kullanılan "曲 (qu/çü)" sözcüğü de karşımıza çıkar. Bu sözcük "大曲da qu/daçü= büyük müzik", "曲子quzı/çüzi=melodi, müzik", "作曲 zuoqu/zuoçü=beste" olarak kullanılmaktadır.

Bilindiği gibi eş anlamlı sözcükler yazılış ve okunuş bakımından farklı, fakat anlamca aynı olan kelimelerdir. Bu tür kelimeler birbirlerinin yerini tutabilir. Eş anlamlı kelimelerin birisi genelde yabancı kökenlidir.

Bu noktadan hareketle "曲 (qu/çü)" sözcüğünün Çinceye başka bir dilden alındığını düşünebiliriz. Bilindiği gibi Çinlilerin tarihi komşuları Uygurlar ve Türk boylarıdır. Yüzyıllar süren bu komşuluk ilişkisi sonucunda bu milletler arasında kültürel etkileşimin olması gayet doğaldır. Bu durum Çince曲 qu/çü sözcüğünün kökeninin önce Türkçe ve Uygurcadan aranması gerektiğini düşündürmektedir.

Klasik Çincede "唐诗宋词元曲" Tang devri şiirleri, Song devrinin güfteleri, Yuan devrinin küyleri" şeklinde ifadeler yer almaktadır. "元曲yuançü (yuan küyleri)" sözcüğü ise Çince kaynaklarda şu şekilde açıklanmaktadır: "元曲原本来自所谓的" "蕃曲" "胡乐"..Yuan küyü aslında fan küyü veya Hu müziğinden gelmiştir" (bkz. https://baike.baidu.com/item/%E5%85%83%E6%9B%B2/366716, 10.04.2018).

Çincedeki "胡 Hu" sözcüğü "Hun" sözcüğünün ilk ses tercümelerinden biri olup tarihi kaynaklarda Hunları, Türk boylarını, Tang devrinden sonra ise daha çok Uygurları ifade etmek için kullanılmıştır. Örneğin; 回胡 (huıhu), 九姓胡 (jıu xıng hu- Dokuz Uygur).[1]

Çinli bilgin Yan Yinlu kaleme aldığı "Çin Müziği Tarihi" adlı eserinde Eski Çin'de 胡乐Huyue (Hu müziği) diye adlandırılan müzik türünün Kuzeybatıdaki 胡Hu, 突厥Tuque/tuçüe müziğinden doğduğunu yazmaktadır (Mehmet Emin 198: 55).

Görüldüğü gibi 元曲/yuançü-Yuan küyleri denen müzik türünün Uygur-Türk müziğinden alındığı kayıtlardan anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, 曲 qu/çü sözcüğü Çağdaş Çince'nin merkez ağzı olan Pekin ağzında veya Mandarin Çincesinde her ne kadar "qu/çü" olarak telaffuz edilse de tarihî telaffuzunun "kiok" olduğu bilinir. Bugünkü Çince'nin Güney şivesi olan Kanton Çincesinde ise bu sözcüğün günümüzdeki telaffuzu halen "kuk" şeklindedir.[2]

2. Kaynaklar Işığında Çinlilerin Gözünden Uygur-Türk Müziği

Uygur Müziğinin Çin kültürüne etkileri oldukça eski dönemlerde başlamıştır. Uygur müziğinin 5-,6- yüz yıllarda sistemli bir hale geldiği ve Uygur On İki makamının temellerinin bu yüz yıllarda atıldığı çeşitli Çin tarihi kaynaklarında yer almaktadır(Bkz: Mustafa Arslan, Adem Öğer; ''Uygur Türklerinde bazı çalgılar ve Çin kültürüne etkileri'', 2008, s:13).

Uygur-Türk müziğinin Çin müziği üzerindeki derin etkilerini yine Çin kaynaklarında da görmekteyiz:

王彦迪Wang Yandi'nin "Uygur Hanlığına Ziyaret" adlı eserinde şöyle bir kayda rastlanmaktadır: "Uygurlar Müzikte usta millettir, Hakanın sarayında güzel küyler devamlı çalınır. Sadece bu değil sefere çıkanlar yollarının uzun ya da kısa olmasına bakmadan çalgılarını her an yanlarında taşırlar. Bunların arasında en çok görüleni berbap ile 25 telli gungkadır." (Ahmedi 1992: 3).

---

[1] (bk. 唐朝与中亚九姓胡关系史研究_百度百科 (Tang Devri ve Orta Asyadaki Dokuz Hu ile Olan İlişkiler Tarihi Araştırmaları, https://baike.baidu.com/item/唐朝与中亚九姓胡关系史研究, 10.03.2018).

[2] bkz. http://tool.httpcn.com/Html/KangXi/27/PWTBKOUYILTBTBFPW.shtml.

晋书 Jin Shu/Cin Şu: Cin-nâme'nin 25. Cildinin "Müzik Tarihi" bölümündeki kayıtlara göre "mukdil müziği" adındaki takımlaşmış müzik türü Milattan Önceki 2. yüzyılda Tanrı dağlarının kuzey ve güneyinde yayılmıştır. Batı Han sülalesi döneminde yaşamış olan meşhur Çinli elçi 张骞 (Zhang Qian /Cang Çian) MÖ. 119 yılında o zamanki tabirle **西域** xiyu/şiyü, yani "Batı Diyar" denen Türkistan diyarına geldiğinde bu mukdil müzik türünü Çin'e götürmüştür ve Han sülalesinin ünlü müzisyeni Li Yannian, (汉朝音乐大师李延年) bu müzik türünden istifade ederek 28 parça saray müziği yaratmıştır ve bu müzikler savaş arabalarında ordu müziği olarak kullanılmıştır." (Ahmedi 1992: 3).

M.S 517 yılında Kuçarlı (Küsen) ünlü Uygur musiki ustası Sucup Akari bir Türk kafilesi ile birlikte Karakurum'dan geçerek o dönem Çin'in başkenti olan 长安 Chang an / Çang An'e gelmiş ve Uygur müziğini Çin sarayına sokmuş. Sonra da Çin'in tamamına yaymıştır. Bu konuda eski İpek Yolu müzikleri üzerindeki çalışmaları ile bilinen Japon müzik tarihçisi **林兼三** Hayashi Kenzo'nun "**隋唐燕楽**调研究" Sui-Tang "Bezim Müzikleri" adlı eserinde şöyle yazmaktadır: "Sucup Akari'nin on iki tempolu küy (müzik) kanunları Çin müziğinde emsalsiz yenilikler yaratmıştır. Hatta Sui sülalesi döneminde Japon müziğini de çok derinden etkilemiştir." (Kenzo 1933).

Çin tarihinin en parlak dönemi olan **隋朝** Sui sülalesi (M.S. 581-618) ve **唐朝** Tang sülalesi (M.S. 618-908) dönemlerinde Uygur müziği "**大曲** da qu/ da çü (büyük küy/müzik)" adıyla Çin saraylarının vazgeçilmez müzikleri haline gelmiştir. Bunların içinde "Evirğul küyü/müziği", "Küsen küyü/müziği", "Beşbalık küyü/müziği", "Taşbalık küyü/müziği"[3] gibi müziklerin de olduğu ispatlanmıştır" (Azizi 1992: 13.). Bu dönemde Uygur müziği En (şarkı), Küy (müzik, melodi), Öleng (dans)[4]'den oluşan takım halinde icra edilen büyük bir sanat olayı halini almıştır. Uygurca şarkı söylemek, Uygur müzik aletlerini çalmak hatta Uygurlar gibi ata binmek Çin'in başkentinde moda haline gelmiştir. Bu konular o dönemin Çinli şairleri tarafından şiir halinde kaleme alınmıştır. Örneğin: **唐朝** Tangchao/ Tang devri şairlerinden Wang Jian (**唐朝**诗人王建 768-835) kendisinin "Beyitler ve Nazımlar" eserinde şöyle yazar:

"Şarkı ile dansa başladı Uygurlar revan,
Kaşları ve saç tipleri yüz çeşit oldu ayan.
Tef çalınıp çıkarlarsa altı yandan binip atlara,
Topluca oynayıp sallanırlar sarhoşlar gibi her yan."

Bir başka Tang dönemi kadın şairi olan **薛涛** / Şöe Tao, "Gazelhan" adlı eserinde şöyle yazmaktadır:

"Çıktı beyzâde minbere dolduğunda ay-kamer,
Evirğul (Kumul) nağmesini söyledi sazendeler.
O an bilindi ki sanki kumluktan esti rüzgâr,
Ta ki Yangguan kapısında ses kesilene kadar."(Azizi 1992: 13).

Bütün bu kayıtlar Çinlilerin Uygur-Türk müziğini tarz olarak kabul etmekle birlikte, *küy* sözcüğünü de aldıklarını göstermektedir (İnayet 1999: 195-198). Bu sözcüğün eski şekli *köğ* olup Divanu Lugati't-Türk'te "şiirin vezni, aruzu, ırın ölçüsü, ırlamakta sesin yükselip alçalışı" diye açıklanmıştır (Atalay 1999: 355).

Başta Uygur Türkçesi olmak üzere Türk lehçelerinin bazılarında bugün yerini "müzik", "musiki", "melodi" gibi yabancı sözcüklere bırakan *köğ / küy* sözcüğü Çincede hâlâ kullanımdadır.

[3] Taşbalık: Günümüzdeki Doğu Türkistan'da "Taşmılık" olarak bilinen bir ilçe adıdır.
[4] Uygur Türkçesinde "En"-şarkı, "küy"-müzik, "öleng" ise "dans" sözcüklerinin karşılıklarıdır.

Uygur-Türk müziğinin Çin müziği üzerindeki derin izlerini incelediğimizde, bu müziklerin icra edildiği çalgı aletlerinin de Çin'e geçtiğini ve Çin müzik sanatının vazgeçilmez bir parçası olduğunu görmekteyiz.

晋书 Jin Shu/Cin Şu: "Cin-nâme-Musiki Tezkeresi" adlı tarih kitabı ve Sui Bao'un kaleme aldığı "Eski Eserlere İzahat" adlı eserdeki kayıtlara göre, meşhur Çinli elçi Zhan Qian /Cang Çian Batı diyarını, yani Türkistan diyarını ziyaret edip Çin'e dönerken ney, burga (boynuzdan yapılan üflemeli çalgı), gicek / erhu (yaylı çalgı) berbap gibi çalgı aletlerini Çin'in o zamanki başkenti 长安 Chang An'e götürmüş ve oradan bütün Çin'e yayılmıştır." (Mehmet Emin 1981: 34).

Bugün Çince en büyük ansiklopedi niteliğindeki kaynak kitap olan "词海/ci hai/ si hai (kelime okyanusu)" adlı eserde şöyle yazar: "At üstünde çalınan davul, burga önceleri kuzeydeki **突厥**/ tu que/ tujue (Türkler) lerden kabul edilmiş olup sonraları askeri müzik takımınca benimsenmiştir."(Si hai 1989: 234).

Berbap, en eski Uygur-Türk çalgısı olup "**琵琶** Pipa" tercümesiyle Çin'e geçmiş, bugün Çin müziğinin en gözde çalgı aleti konumundadır. Bu konuda yine "词海 Sihai" de şu açıklama bulunmaktadır: "**琵琶**/pipa: Telleri çekilerek çalınan bir çalgıdır, pipa aslında Huların çalgısıdır, at üstünde çalınır." (Si hai 1989: 1529; Vural 2016: 89).

Çin müziğinin icrasında en yaygın olarak kullanılmakta olan 2 telli yaylı çalgının adı "**二胡** erhu" veya "**胡琴** hu qin/hu çin"dir. Bu isim zaten sözcük anlamı olarak "iki telli hu" veya "Hu çalgısı" anlamına gelmektedir. Bilindiği gibi "Hu", Uygur ve diğer Türk boylarının Çince tarihi adı olup, bu çalgı için de gene "词海 Sihai" de şu açıklama bulunmaktadır: "Erhu veya Huçin Hu çalgılarının bir çeşidir." (Ci hai 1989: 6).

Zurna, Çin'de en yaygın kullanılan çalgı olup Çince'ye "**唢呐** suo na" şeklinde geçmiştir. Doğu Türkistan'ın Bay ilçesindeki 265-420 yıllarına ait "Kızıl Bin Ev" mağaralarında bulunan duvar resimlerinde zurna çalan insan figürleri bulunmaktadır. Bu çalgı 8. yüzyıldan sonra Çin'e yayılmıştır. Bunun gibi örnekleri daha da çoğaltabiliriz (bk. Arslan-Öger, 2008: 15).

Uygur Türk müziğinin Çin kültürüne ve sanatına olan etkisini günümüzde Çincede kullanılmakta olan terim ve kavramlarda da görmek mümkündür. Örneğin; Doğu Türkistan'ın bugünkü resmi adı "新疆Xin Jiang" olarak geçer. Doğu Türkistan'ı tarif ederken ise "**歌舞之乡**ge wu zhı xiang" yani "Şarkı ve dansın mekânı" veya "Sanat Yurdu" tabiri kullanılmaktadır. Bunun ile birlikte Uygurlar için ise "**能歌善舞的民族** neng ge shan wu de minzu" yani "şarkıda usta, dansa mahir millet" veya "sanatta ermiş millet" tabiri kullanılmaktadır.

Sonuç olarak Uygur-Türklerin tarihten beri komşu halkların kültürüne, dolayısıyla insanlık medeniyetine önemli katkılar verdiği yukarıda bahsettiğimiz tarihî belgeler ve bilim adamlarının araştırmalarıyla teyit edilmektedir.

Kaynakça

AHMEDİ, Ahmetcan (1992), *Uygur Mukamlari Toğrisida*, Urumçi: Xin Jiang Halk Neşriyati, s. 3.

ATALAY, Besim (1998), *Divanü Lûgat -it-Türk Tercümesi*, C: 4, 4. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

AZİZİ, Seyfettin (1992), *Uygur Mukamı Hakkında*, Pekin: Milletler Neşriyati, s. 13.

Ci hai 词海/(Kelime Okyanusu /İzahlı sözlük) (1989), Shang Hai Sözlük Neşriyatı, s. 234.

Hayashi Kenzo林 兼三 (1933), "隋唐燕楽调研究" Sui-Tang Bezim Müzikleri", 商务 管, 上海 /Shang Hai.

İnayet, Alimcan (1999), "Türkçede Çince Kaynaklı Gösterilen Bazı Kelimeler Üzerine", Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, Ankara: Türk Dil Kurumu, s. 193-204.

Arslan Mustafa; Öger Adem (2008), "Uygur Türklerinde Bazı Çalgılar ve Çin Kültürüne Etkileri", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S. Kış VIII/2, 2008, S. 13, İzmir.

Vural, Feyzan Goher (2016). *İslamiyet'ten Önce Türklerde Kültür ve Mizik, Hun, Köktürk ve Uygur Devletleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyatı.

Yang Yinlu, Çin *Müziği Tarihi*; Mehmet Emin, Abduşükür (1981), *On İki Mukam Hakkide*, S. 34, Pekin: Milletler Neşriyati.